

Свемир Поповић

ЦРКВЕНЕ МАТИЧНЕ КЊИГЕ ВАЉЕВСКОГ КРАЈА У ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ ВАЉЕВО

Евиденција крштених, венчаних и умрлих при парохијским храмовима у Кнежевини Србији стављена је под државну надлежност почев од 1837. године. Наиме, од тада се редовно воде црквене матичне књиге на, од државе, посебно прописаним и штампаним обрасцима. Код неких парохијских храмова, додуше, могу се наћи подаци и за неке од ранијих година, али на истом предлошку, што нам говори да су евиденције вођене и пре. Међутим, није нам познато, бар кад је ваљевски крај у питању, како су оне изгледале.

Од овог времена се, дакле, за све крштене, венчане и умрле уводи обавеза уношења одређеног броја података у дати образац који је био у облику протокола. Приликом крштења свештеник је уписивао податке како следи: прво пол и датум рођења детета, затим имена родитеља и одакле су они родом, име свештеника и цркве у којој је крштено, име детета, име кума и одакле је. На крају, са стране, уписује се датум крштења. За венчане се прво уписују подаци о младожењи, па затим о млади, уз обавезно уписивање имена родитеља и одакле су. Даље следи име свештеника и цркве у којој су венчани, име кума и одакле је родом и на крају датум венчања који је уједно и датум уписа. У протокол умрлих се прво уписује име и презиме и боравиште преминулог, па име свештеника који га је опојао и храма при којем исти служи. На крају се уписује датум смрти и место гробља на ком је покопан. Датум уписа на крају означава дан сахране. Генерално гледано, за крштене је било потребно попунити 10 рубрика, венчане исто толико, а за умрле 7.

Образац матичних књига се временом мењао тако да у различитим периодима наилазимо на њихов потпуно другачији изглед и различит број рубрика које је требало попуњавати. За разлику од првих матичних књига, од шездесетих година 19. века у употреби су нови обрасци у које се за крштене уписује 8, а за венчане и умрле по 9 података. Битно је напоменути да се при парохијским храмовима, у правилу, образац није мењао одмах по изласку из штампе новог, него се прво до краја

попуњавао постојећи, а такав случај срећемо и касније. У овом периоду званично се употребљава црквенословенски језик и то траје до средине седамдесетих година кад стижу нови обрасци већег формата и штампани народним језиком. Од овог времена повећава се број података који се уносе у протокол, па их се, тако, за крштене уписује 13, венчане 12, а за умрле 15. Уводи се и пракса да се на почетку сваког протокола штампају изводи из Кривичног закона, који се односе на вођење црквених матичних књига, уз детаљно упутство за попуњавање сваке од задатих рубрика. Значајна новина је што надлежни свештеник има обавезу да упише сву новорођену децу, без обзира јесу ли крштена или не. Посебном напоменом одређено је да се паралелно води и евиденција мртворођенчади након 6. месеца трудноће, уз обавезу достављања и тих података једном годишње надлежној власти.

Први обрасци матичних књига израђени су од порозног папира и у картонском су повезу димензија 34 x 28 цм. На једној страни су била 3 посебно уоквирена места за уношење података. Касније, на образац 47 x 40 цм који се простире преко две странице има их седам, а на великом формату, исто преко две странице величине 75 x 50 цм, 12 места. Пред крај 19. века установљен је принцип да се сви подаци за једно лице или брачни пар уписују на једну страницу димензија 37 x 25 цм. Сваки нови тип обрасца који се појављивао, израђиван је на квалитетнијем папиру и у картонском је повезу, а тек примерци с краја века делимично имају платнени повез. Подаци су у протоколе обично уписивани смеђим и црним мастилом, а касније срећемо и мастиљаву оловку.

Непосредним увидом у расположиве матичне књиге утврђено је да је овакав вид евиденција био у употреби све до краја Првог светског рата, па и касније, јер су парохијски свештеници у Краљевини СХС, касније Југославији, и даље били обавезни да воде матичне књиге. Ово је, уз извесна одступања током Другог светског рата, трајало до 1946. године кад се стање потпуно мења. Наиме, те године у Савезној скупштини изгласан је Закон о државним матичним књигама,¹ а њиме је прописано да их убудуће могу водити само државни органи. Тиме је заправо одузето право и обавеза парохијских свештеника да воде ове евиденције. Законом им је то изричито забрањено, па су они, од тог времена, при својим парохијским храмовима, у правилу, у књиге уписивали само крштене, венчане у цркви и умрле, сахрањене уз хришћански обред. Већ раније, за време трајања Другог светског рата код нас, припремајући се за касније преузимање власти, новоформирани народноослободилачки одбори су, независно од црквених, установљавали своје евиденције исте намене. Ова пракса је настављена и одмах по завршетку рата при месним народним одборима и трајала је до доношења Закона.² Само законско регулисање овог питања представља-

1 Сл. лист ФНРЈ бр. 39 од 9. априла 1946

2 Борислав Вујић, Ваљевске матичне књиге у 19. и 20. веку, Гласник Историјског архива Ваљево бр. 2-3, Ваљево 1967, стр. 172

ло је у ствари легализацију дотадашње праксе народних одбора у вођењу матичних књига и прецизирање појединих питања из те области.

Одвојен упис података у матичним књигама који је почео пре доношења Закона, потрајао је неко време и после чина његовог проглашавања. Ипак веома брзо, за неку годину, све је дошло на своје место, па су државни органи уписивали све рођене, венчане и умрле, а парохијски свештеници само крштене, у цркви венчане и умрле, сахрањене уз хришћански обред.

Издавање потребних извода грађанима, од овог времена, постало је обавеза државних органа, у складу са законом, а то су у почетку били месни народни одбори, касније месне канцеларије, или општинске матичне службе. Убрзо се показало да су за ефикасан оперативни рад тих служби неопходне црквене матичне књиге из ранијег периода, па су оне одузете од парохијских храмова и похрањене у матичним службама општина и месним народним одборима.

Осим основних евиденција о рођеним, венчаним и умрлим при парохијским храмовима, вођене су и помоћне евиденције које, у недостатку првих, истраживачу могу послужити као значајна допуна тражених података, а то су књиге брачних испита и домовни протоколи. У прве су евидентирани доласци будућих младенаца пред надлежног свештеника како би се утврдило да ли постоји нека сметња њиховом планираном браку, а у друге је вршен упис домаћинстава у једној парохији, са пописом свих њихових чланова понаособ, са одређеним основним подацима.

Бригу о црквеним матичним књигама, оним које се налазе код општинских матичних служби и по месним канцеларијама, Архив је на свом подручју делатности непрекидно водио од 1968. године. Тада је, по местима где се оне налазе, послат, за ту намену израђени упитник којим је тражен попис свих црквених књига појединачно и достава података Архиву. Попис се имао извршити за књиге сваког парохијског храма посебно. Повратком попуњених упитника са терена у Архив током новембра исте године, било је могуће утврдити број и годишта црквених књига које су својевремено одузете као и приближно време кад се то десило, а судећи по последњим годиштима из пописа, то је време од 1947. до 1950.

Сада, кад су основни подаци о броју и месту смештаја ових књига постали доступни, Архив је предложио надлежним матичним службама у општинама да на чување преузме одређен број истих, али само оних које се више не користе за издавање потребних уверења, што се постепено почело и остваривати. Дугогодишњом активношћу запослених Архив је до сада преузео укупно 236 матичних и помоћних књига из свих шест општина за које је надлежан. Досадашње активности око преузимања су трајале од 7. марта 1988. до 18. марта 1999, с тим што још увек нису завршене за онај период који је ориентационо означен као граница престанка оперативне важности тј. прве године 20. века за

рођене и почетак Првог светског рата за венчане и умрле. На основу записника о преузимању из 1988, са подручја свих општина преузете су укупно 172 књиге.³ У наредном периоду, током 1997, 1998 и 1999. преузета је још 61 књига⁴, док су три које припадају парохијском храму у Моравцима у Архив дошле заједно са архивском грађом Народног одбора Среза Љишког.

Од преузетих црквених матичних књига у Архиву је, по називима парохијских храмова, формирано 19 нових архивских фондова. Књиге су обрађене и за сваки фонд је урађен сумарни инвентар. Приликом преузимања на већини њих су примећена и констатована знатна оштећења, па их је већи број предложен за рестаурацију и коричење, а све за микрофилмовање. На том пољу је, зависно од расположивих средстава, доста и урађено. Микрофилмоване су 172 књиге које су преузете 1988. године, а у потпуности је заштићено или само укоричено неколико примерака који су били најугроженији. Премда је број књига које захтевају темељну заштиту велики, а делимичну све, ипак према сведочењу инспекцијских органа из Архива Србије, стање ове врсте грађе у другим архивима је много лошије и самим тим прече за заштиту, па ће, вероватно, потпуна заштита фондова са овог терена морати да сачека боље дане.

Фондови црквених матичних књига представљају архивску грађу од изузетног значаја, а у овом тренутку, највреднију и највише коришћену у овом архиву. Од укупног броја истраживача који су се у протеклих 5 година служили нашом архивском грађом, више од 60% користило је управо њих. Према евиденцији корисника архивске грађе најчешћи повод истраживања је израда породичног родослова, или трагање за основним биографским подацима познатих личности ваљевског краја.

ПОПИС ЦРКВЕНИХ МАТИЧНИХ КЊИГА ВОЂЕНИХ У ПАРОХИЈСКИМ ХРАМОВИМА КОЈЕ СУ ПОХРАЊЕНЕ У ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ ВАЉЕВО

Храм Сабора светог архангела Гаврила у Бранковини, 24 књиге:

- матичне књиге крштених 1837 – 1900, 10 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1906, 4 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1906, 10 књ.

Храм Покрова пресвете Богородице у Ваљеву, 35 књига:

- матичне књиге крштених 1837 – 1902, 15 књ.

³ Записници о преузимању црквених матичних књига из општинских матичних служби и са терена, преко истих: бр. 175 од 7. 03. 1988 – Ваљево, бр. 176 од 7.03. 1988 – Уб, бр. 265 од 15. 04. 1988 – Осечина, бр. 267 од 15. 04. 1988 – Мионица, бр. 268 од 18. 04. 1988 – Љиг и бр. 269 од 18. 04. 1988 – Лајковац

⁴ Записници о преузимању матичних књига бр. 40 од 12. 02. 1997 – Уб, бр. 151 и 152 од 29. 04. 1998. и 245 од 11. 06. 1998 – Ваљево и бр. 133 од 18. 03. 1999 – Љиг

- матичне књиге венчаних 1837 – 1907, 6 књ.
- матичне књиге умрлих 1849 – 1910, 14 књ.

Храм Светог оца Николаја у Ваљевској Каменици, 4 књиге:

- матичне књиге крштених 1881 – 1902, 4 књ.

Храм Светог оца Николаја у Горњој Буковици, 19 књига:

- матичне књиге крштених 1834 – 1850 и 1861 – 1901, 8 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1907, 4 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1902, 7 књ.

Храм Рођења светог Јована Крститеља у Јовањи, 4 књиге:

- матичне књиге крштених 1868 – 1899, 3 књ.
- матична књига умрлих 1883 – 1899, 1 књ.

Храм Покрова Пресвете Богородице у Калањевцима, 29 књига:

за парохију. калањевачку:

- матичне књиге крштених 1836 – 1892. и 1894 – 1904, 11 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1906, 5 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1914, 7 књ.

за парохију. драгољску:

- матичне књиге крштених 1893 – 1903, 3 књ.
- матичне књиге венчаних 1893 – 1906, 1 књ.
- матичне књиге умрлих 1893 – 1906, 2 књ.

Храм Преноса моштију светог оца Николаја у Крчмару, 9 књига:

- матичне књиге крштених 1837 – 1880, 3 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1880, 2 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1906, 4 књ.

Храм Светог великомученика Димитрија у Марковој Цркви, 2 књиге:

- матична књига венчаних 1897 – 1908, 1 књ.
- матична књига умрлих 1897 – 1902, 1 књ.

Храм Светог архангела Гаврила у Моравцима, 4 књиге:

- матична књига крштених 1895 – 1900, 1 књ.
- матичне књиге умрлих 1862 – 1899, 3 књ.

Храм Вазнесења Господњег у Осечини, 20 књига:

- матичне књиге крштених 1837 – 1848, 1852 -1878 и 1881 – 1888, 6 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1906, 5 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1909 и 1914 – 1916, 9 књ.

Храм Рођења светог Јована Крститеља у Паунама, 8 књига:

- матичне књиге крштених 1837 – 1870, 2 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1881, 2 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1906, 4 књ.

Храм Успења пресвете Богородице у Петници, 3 књиге:

- матичне књиге крштених 1860 – 1880. и 1888-1901, 2 књ.
- матична књига венчаних 1837 – 1880, 1 књ.

Храм Светих апостола Петра и Павла – црква рибничка у Попадићу, 11 књига:

- матичне књиге крштених 1836 – 1893, 5 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1879, 2 књ.
- матичне књиге умрлих 1837-1905, 4 књ.

Храм Преноса моштију светог оца Николаја у Причевићу, 8 књига:

- матичне књиге венчаних 1837 – 1914, 3 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1862 и 1878 – 1912, 2 књ.
- књига брачних испита 1889 – 1893, 1 књ.
- домовни протоколи (азбучни) за парохију причевачку 1935, 2 књ.

Храм Ваведeња пресвете Богородице у манастиру Пустиња, 6 књига:

- матична књига крштених 1839 – 1859. и 1899 – 1902, 2 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1880, 2 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1880, 2 књ.

Храм Преноса моштију светог оца Николаја у Рабровици, 16 књига:

- матичне књиге крштених 1837 – 1881. и 1895-1897, 5 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1898, 4 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1902, 7 књ.

Храм Покрова пресвете Богородице у Радљеву, 2 књиге:

- матична књига крштених 1895 – 1898, 1 књ.
- матична књига умрлих 1898 – 1902, 1 књ.

Храм Светог архангела Михаила – црква грачаничка у Тубравићу, 3 књиге:

- матична књига крштених 1837 – 1864. и 1897 – 1900, 2 књ.
- матична књига умрлих 1837 – 1876, 1 књ.

Храм Светог архангела Михаила у манастиру Ћелије, 29 књига:

за парохију ћелијску:

- матичне књиге крштених 1837 – 1901, 14 књ.
- матичне књиге венчаних 1837 – 1901, 4 књ.
- матичне књиге умрлих 1837 – 1906, 11 књ.

за парохију драчићку:

- матичне књиге крштених 1889 – 1901, 4 књ.
- матичне књиге умрлих 1890 – 1906, 3 књ.